

❖ **Talip Ayar**, *Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği (1826 - 1922)*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014) 266 s.

Ahmed Niyazov*

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren müftülük, kadılık ve müderrislik gibi ilmiye teşkilâtının başındaki bir âlimi devlet nezdinde resmî bir makamda bulundurmıştır. Diğer müslüman devletler arasında Osmanlı Devleti'nin kurumsal ve bürokratik düzenlemelerinde İslâmî paradigmalara uygunluk esası onun en belirgin özelliğidir. Bu sebeple yasama, yürütme ve yargı yetkisini şahsında toplayan padişahlar, icraatlarında dini kuralların belirlediği hudutların dışına çıkmamaya özen göstermişlerdir. Verecekleri kararın dini çerçeveye uygunluğunu kontrol etmek veya yaptıklarının şer'i esasların ruhuna uygunluğu hususunda nüfûz sahibi olan şeyhulislamdan fetvâ alma zorunluluğu duymuşlardır.

“Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği” kitabı, her şeyden önce Osmanlı Devletinde gerek idari, gerek günlük yaşam alanına giren meselelerin “şer'i şerife” ve “örfî hukuk”a uygunluğu konusunda fetvâ makamında bulunan Şeyhulislamlık görevini irdelemekte ve onun bir bakıma “doğal hukuk” mesabesinde olduğunu ve kurumun buna göre sistematize edilmesi gerektiğinin ipuçlarını vermektedir. Nitekim “pozitif hukuk ideal hukuka uygun olduğu ölçüde hukuktur” ilkesi, hukuk felsefesinin temel prensiplerinden biridir. Bu bağlamda müellif, Osmanlı hukukunun yürürlükte sağlam ve dinamik esaslara bağlı kalmasını ana tema olarak derinlemesine işlemiş, teori ile pratiğin meczedilmesi bakımından Şeyhulislamlık kurumunun mâhiyet itibariyle önemine çeşitli zaviyelerden atıflarda bulunmuştur. Kitap, bu yönü ile kurum hakkında yapılmış olan diğer araştırmalardan farklılık arz etmektedir.

* Yard. Doç Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bilim Dalı, ahniyazov@hotmail.com

Şeyhulislamlik makamı gibi önemi bir idari görevin, padişah yanındaki en yüksek dini ve ilmi makamı temsil etmesi itibariyle başta tarihçilerin bu makam hakkındaki farklı düşünceleri bir takım mülahazalara medar olduğu malumdur. Kitapta öne çıkan konulardan biri de söz konusu kurumun her yönü ile ele alınarak, faaliyet sürecindeki yetkilerine dayanarak temsil kabiliyetleri ve siyasi arenadaki güçleri nispetinde etkilerine dikkat çekmesi, bu alandaki istifhamlara köklü çözümler sunmasıdır. Nitekim müellifin bu hususta önemli tespitlerinden biri de, Şeyhulislamın gerektiğinde padişahın tutum ve kararlarını etkilemesinin, Osmanlı Devleti'ni uzun müddet ayakta tutan iki önemli prensipten biri olan adaletin dağıtım merkezi olarak görmesidir.

Esas itibariyle eser fetvâ makamının Osmanlı usûl ve idaresindeki fonksiyonunu başarılı bir şekilde incelemiştir. Toplumun her kesimini ilgilendiren makam olarak, fetvaları ile de devlette kanunların vazî'liği vazifesini de üstlenmesi, ayrıca devlet uygulamalarının hukukilik ve meşruluğunu onaylama aracılığı olması bakımından zikri geçen müessesenin çok yönlü faaliyetini kapsamlı bir şekilde ele alarak tadvik etmiş, gerektiğinde dönem itibariyle siyasi hayata katkılarını mukayese ederek derin analizler eşliğinde takdim etmiştir.

Bununla birlikte müellif, fetvâ emniğinin kurumsal yönü itibariyle merkezi teşkilattan ibaret olduğunu, taşra teşkilatları adı ile bir takım nitelendirmelerin bazı örfi tanımlamalardan öteye geçmeyecek temelsiz iddialar olduğunu, ilgili arşiv belgelerine ve ilmi verilere dayanarak ortaya koymaktadır.

Müellifin usul ve metotlarından biri de, din-i mubini İslamın temel aygıtlarından kabul edilen "fetvâ" mefhumunun, en başta vahyin beşeri yönü açısından yerini ve sınırlarını belirledikten sonra her döneme ait keyfiyetini örnekleri ile vermesidir. Böylece güncel bir takım problemlere de değinerek onları çözüme kavuşturma özelliği takdire şayandır. Örneğin, fıkhnın tedvin sürecinde daha ilk dönemlerde bile herkesin fetvâ yetkisinin bulunmadığı, Hz. Peygamber aleyhisselama ve sayılı kişilere sorularak amel edildiği gerçeği, 200 bin sahabe içerisinde yalnız 120 kişinin fetvâ verdiği, IV asra gelindiğindeyse mezhep adı verilen yapının etrafında kümelenmenin zorunlu hale geldiği konusu, günümüzde mezhep kurumuna karşı muğayir düşüncelerin doğru olamayacağını tarihi verilerle ortaya koymaktadır.

Eserin birinci ve ikinci bölümlerinde fetvâ eminliğinin ortaya çıkış süreci, kurumsal yapısı ve işlevi, prensipleri, görevi, ilmiyenin en üst mer-cii olan Şeyhulislamlık makamı açısından önemi, yürüttüğü misyonu ve Şeyhulislamlığın ilgası ile sona ermesi arşiv bilgi ve belgeleri esas alınarak işlenmiş, bu arada yüklü bir malzeme de ilk defa ilmi çevrelere tanış-tırılmıştır.

Üçüncü bölümde müellif fetvâ eminlerini, hayatları ve ilmi faaliyet-leri ve vazife tarihleri ile birlikte ele almıştır. Belirtmek gerekir ki, fetvâ emini görevlileri hakkında çeşitli araştırmalar bulunmakta ve 41, 69 ve 86 ismi bulan bir takım makale ve tezlere rastlamak mümkündür. Bu bö-lümde müellif, tâli araştırmaları da irdeleyerek çalışmanın kapsadığı dö-nem içerisinde (1826-1922) 13 fetva emini tespit etmiştir.

Kitap, İslam Hukuku tarihi açısından “iftâ” faaliyetlerinin en büyük pratik örneği olan Osmanlı Devleti’ni konu edinmiştir. Hazreti Peygamber aleyhisselamdan itibaren fetvâ müessesesinin tarihi seyrini sunarken, ku-rumun işlevi ve esaslarını beyan ederek kurumsallaşma tarihinin günü-müze kadar işlenmesi, bu alandaki etüt ve dersler için önemli bir kaynak eser niteliği taşımaktadır.

Dipnotların zengin ve konuya yakın araştırmalarla desteklenmesi gövde metinlerin efradını câmi niteliğinde okura takdim edilerek kusur-suz bir sunum gerçekleştirmekte, bu yönü ile de eser bir takım kaynakla-ra olan ihtiyacı gidererek tali meseleleri de muhtevası ile birlikte okurla buluşturmaktadır.

Kitaplar geleceğe yazılmış mektuplardır. Ancak Talip Ayar’ın telif ettiği “Osmanlı Devletinde Fetvâ Eminliği” eserini diğerlerinden fark-lı kılan özelliği onun aynı zamanda geçmişi aydınlatan ve onu geleceğe taşıyan bir kitap olmasıdır. Arşivleri inceleyerek tarihi hakikatleri tozlu raflardan çıkarmakla yeni neslin idrâkine sunmak, hadd-i zâtında daha büyük bir hizmet olsa gerek.